

Uwe Hohendahl végzett a francia, angol és német irodalom vizsgálatával (Der europäische Roman der Empfindsamkeit, Wiesbaden 1977).

Az ötödik fejezetben kapott helyet *A romantika korának* sokrétű témacsoportja. Nacsády József *A közép-kelet-európai népek irodalmában a romantika és a népiesség összefüggéseit* tárgyalja. Tadeusz Namowicz *Theodor Körner Zrinyi-jének lengyelországi utóélete* a XIX. században kérdéskört, Maria Janion pedig a romantika és forradalom kapcsolatát vizsgálja. Sötér István *A költészet forradalmától a forradalom költészetéig* címen Petőfi művét világirodalmi összefüggésekben, Victor Hugo, Puskin, Mickiewicz stb. figyelembevételével elemzi, korban és anyagban otthonos elmélyültséggel. A neves szovjet hungarológus, Alekszander Gerskovics Petőfi drámai munkásságát az európai romantika összefüggésrendszerében szemlélettágitó ismeretbővítéssel vizsgálja. Jerzy Jakubiuk Petőfi lengyelországi fogadtatását tárja fel igen értékes tanulmányban. Szent-Iványi Béla a Péterfy Jenőre is nagy hatást gyakorolt *Gregorovius Ferdinándnak a magyar- és lengyelbarát írásait* taglalja. Dora Kacnelson pedig az 1848/49-es magyar forradalom tükröződését követi nyomon a lengyel népdalokban. Faragó József egy 1851-ből származó, Bem apót váró román dal kapcsán mutatja meg, hogy miként üzen a szép példa tanulságával a népbe leszivárgó nemzeti megbékélés közös sorsot felismerő népi dokumentuma. A magyar és lengyel irodalom párhuzamos jelenségeit, az önéletrajzi elemek szerepét elemzi Radó György Madách Tragédiájában és Zygmunt Krasinski *Istenetlen színjátékában*. Elżbieta Cygielska-Guttman Madách Tragédiájának lengyel recepciójáról tár fel új és értékes adatokat. A varsói magyar tanszék docense, Andrzej Sieroszewski *A magyar és lengyel történelmi regény fejlődését* elemzi a romantika korának európai, főként francia és magyar (Sötér István, Horváth Károly) kutatásaira támaszkodva. Nagy Miklós *Kemény Zsigmond és a lengyel történelem* kapcsolatát tárgyalja a Kemény eszmerendszerének sarkalatos pontjaihoz kötődő, tovább bővíthető tanulmányban. A kötetzáró tanulmányban Csukás István elemzi a történelmi Magyarországon élő nemzetiségek együttműködésének a Jókai-művekben kirajzolódó programját.

A magyar–lengyel kapcsolatok kutatásának távlati terveit is megszabja az eddigi munka eredményessége. Az interdiszciplináris és kapcsolattörténeti kutatások elértek a XX. század küszöbéig. Különösen a két világháború közti és a II. világháború alatti magyar és lengyel kapcsolatok

története ígér izgalmas, tudatformáló és szemléletalkító feladatokat. Egyetemi, akadémiai szakemberek, tudósok együttműködése segítette a jubileumi ülészak megrendezését (Klanczay Tibor, Zdzisławow Liberz, Juliusz Nowak-Dłużewski, Gáldi László, Kardos Tibor . . .) és biztosítja a továbblépés lehetőségeit. A tanulmánygyűjtemény a jubileumi konferenciát követően 6 éves késéssel látott napvilágot. Reméljük, hogy az időközben már lezajlott 25 éves jubileumi emlékülés anyagát hamarabb vehetik kézbe a magyar és lengyel olvasók.

Cs. Varga István

Bitskey István: Hitviták tüzeiben. Bp. 1978. Gondolat K. 249 l. (Magyar História)

A magyar művelődés történetének százhusz esztendején kalauzolja végig az olvasót Bitskey István. Luther Márton fellépésétől a Nagyszombati Egyetem megalapításáig, ill. Pázmány Péter haláláig mutatja be: milyen gazdasági, társadalmi, ideológiai erők hatására égett a hitviták tüzeiben. Magyarország szellemi élete a reformáció és ellenreformáció korában.

E mintegy harmadfélszáz lapnyi jól tagolt, világos szerkezetű, vonzó stílusban írt könyv hat fejezetben, az európai és magyarországi eseményeket kölcsönhatásukban elemzi és ábrázolja. Érzékletes portrékat rajzol a szerző e korszak nagy egyéniségeiről, egyebek között Lutherről, Melancthonról, Zwingliről, Kálvinról, Melius Juhász Péterről, Dávid Ferencről, Pázmány Péterről.

Eszmetörténeti jelentőségének megfelelően, részletesen szól a reformáció erdélyi fejlődés-vonulatainak az európai gondolkodás szempontjából is lényeges elemeiről, a jezsuita rend szerepéről, a tridenti zsinat jelentőségéről. Legfőbb értéke abban van, hogy a korszak szellemi arculatának tömör megrajzolására törekedve; átfogó, a művelődéstörténeti kutatás eredményeit jól kamatoztató, egységes érzetet nyújt: nagymértékben megkönnyíti az olvasó eligazodását ezekben a bonyolult, nem szakember számára nehezen kibogozható kérdésekben.

Bár minden során érződik, hogy e könyv irodalomtörténeti munkája; jólesően állapíthatjuk meg, mily sokrétű ismeretanyagot ölel föl: a teológiától a politikáig, a gazdaságtörténettől a nyomdász- és iskolatörténetig; a magyar irodalmi műfajok és az irodalmi nyelv kérdéseitől a reformáció és ellenreformáció európai történetének megannyi problémájáig.

Meggyőzően mutatja be, hogy a protestantizmus térhódítása, megtorpanása, és a katolikus pozíciók újbóli megerősödésének korszakában nagy jelentőségű változások történtek a kulturális élet minden területén. Az iskoláztatás kiszélesedett, a korábbi évszázadokhoz képest megnőtt az írni-olvasni tudók száma, többen látogatták a külföldi egyetemeket. Ennek következtében az irodalom létformája a szóbeliségtől egyre inkább az írásbeliség felé haladt; az egykori hallgatók jó része olvasóvá fejlődött. Mivel a reformáció eszméit a széles néprétegek számára kizárólag magyarul közvetíthették: a magyar irodalom nemzeti nyelvűvé válásának is döntő szakasza ez a periódus. A könyvnyomtatás, mely nálunk igen korán – Hess András tevékenységével a 15. század utolsó harmadában – megindult; több évtizedes szünet után, a reformáció korában vett lendületet, és ebben a protestantizmusnak műhatatlan érdemei vannak.

E korszak intellektuális rétegének műveltsége éppúgy klasszikus humanista alapokra épül, mint a reneszánsz fénykorában; de ugyanazokat a fegyvereket más célok szolgálatába állítják. A szerző több alkalommal utal arra; hogyan változott meg a humanista műveltség szerepe, funkciója a reformáció és ellenreformáció korában; figyelmeztet azokra a rokon és eltérő vonásokra, amelyek a reneszánsz korszakot a reformációval összekötik, ill. amelyek ezeket a periódusokat elválasztják egymástól. Úgy vélem, még árnyaltabbá, gazdagabbá tehetné volna Bitskey István könyvének ezeket a részeit, ha behatóbban felhasználja Borzsák István idevágó kutatási eredményeit (Az antikvitás XVI. századi képe).

Bitskey István Pázmány Péter életművének kiváló kutatója. Ezért a jepszuitákról, Pázmányról, a Nagyszombati Egyetemről szóló fejezeteket bizonyára számos olvasója fokozott várakozással tanulmányozta. Feltehetőleg terjedelmi megköztöltések, vagy még inkább a kötet belső arányai magyarazzák: sommásan tömörít, csak a leglényegesebb tényekre, adatokra és összefüggésekre hivatkozik ott is, ahol saját eddigi kutatásai alapján, sokkal részletesebben kifejthetné témáját. Ez a dicséretes önmérséklet kétségkívül biztosítja a könyv karcsúságát, a szerkezet világosságát, egyensúlyát. Reméljük, hogy a nem túlságosan távoli jövőben, Pázmány Péterről szóló monográfiáját vehetjük majd kezünkbe; s mindent, amit most könyvében e témáról szólva csak érintett vagy szóba sem hozott: monográfiájában teljes részletességgel tárgyalja és elemzi.

Bitskey István munkája a tudományos ismeretterjesztés szempontjából igen jelentős Magyar História sorozat értékes darabja. Alkalmas arra, hogy világos okfejtésével, vonzó olvashatóságával sok olvasójában ószinte érdeklődést ébresszen a régi magyar műveltség történetének kérdései iránt.

Tarnóc Márton

Husztai Péter: Aeneis. A kötetet szerkesztette, az utószót írta és a dallamokat összeállította Szabó Géza. A szöveget gondozta és a nyelvi jegyzeteket írta Gilicze Gáborné. Bp. 1978. Népművelési Propaganda Iroda. (Régi Magyar Irodalmi Ritkaságok.)

Örömmel üdvözljük ezt az új sorozatot, amelyet az Eötvös Kollégium ifjúsága indított el, s amelynek első darabja Husztai Péter XVI. századi históriás énekének hasonmás-kiadása, átírással és jegyzetekkel. A sorozat címe Vajthó László ismert, háború előtti sorozatára utal; célja, miként Vajthóé is volt, az, hogy a tanuló ifjúság érdeklődő tagjainak lehetőséget nyújtson tudományos munka végzésére. A kiadásra választott mű kiválóan alkalmas erre a pedagógiai célra. A szöveg átírása és a szómagyarázatok a nyelvészeti ismeretek elmélyítésére alkalmasak; a históriás ének négy dallamának közlése a magyar zenetörténetben való tájékozódást segíti elő; széles világirodalmi kitekintésre ad lehetőséget a históriás ének forrásainak számbavétele (a kiadvány leg gondosabban kidolgozott része); sőt még a művészettörténet egyes kérdéseibe is betekintést nyertek a szerkesztők: a kötetet egy 1502-i Vergilius-kiadás fametszeteinek kicsinyített reprodukcióival díszítették, s az illusztrációkhoz magyarázó jegyzetet is fűztek.

Husztai Péter históriás énekének három kiadása maradt fenn: Bártfa, 1582; Debrecen, 1582; Kolozsvár 1624. A szerkesztők a bártfai kiadás faksimilijét és átírását adják. Más nemigen tehettek, mert a debreceni kiadás egyetlen példánya Londonban van, s a róla készült mikrofilm rossz minőségű, reprodukálásra alkalmatlan, a kolozsvári kiadás meg túl késői, nyomdai kiállítása is gyenge. A három kiadás szövegét Szabó Géza összehasonlította; néhány jó észrevétele a históriás ének kritikai kiadásánál hasznosítható lesz. Helyesen állapította meg, hogy a bártfai és a debreceni kiadás egymástól függet-